

Віктор Карпов

доктор історичних наук,

декан факультету наземних споруд

і аеродромів,

Національний авіаційний університет

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3446-9187>

Електронна пошта: vvkarpoff@ukr.net

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФАЛЕРИСТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті окреслено процес подальшого розвитку української військової символіки в умовах збройної боротьби Російської Федерації проти України. Проаналізовано евристику нагородної системи та створення нової моделі відзначення воїнів за звитягу, базованої на історичному підході до пізнання суспільних процесів. Показано, що фокуси останніх досліджень в історичній науці вже вказують на значну увагу дослідників до проблеми символічного означення українського війська. Розвиток традиційних ідейних основ військової символіки свідчить про рішуче повернення до першоджерел української фалеристики. Військові нагороди різних історичних формацій української державності стали основою новітньої нагородної системи. Захоплення історичним минулим відкриває шлях до нових ідейно-теоретичних та образотворчих підходів формування відзнак, пов'язаних із бойовою діяльністю військ, конкретним видом військової звитяги.

Ключові слова: Українська фалеристика, Збройні Сили України, Міністерство оборони України, Головнокомандувач Збройних Сил України, нагородна система, відомчі заохочувальні відзнаки, військові нагороди, воєнна історія.

Постановка проблеми. Все ще можна погодитися із твердженням Геннадія Бондаренка про те, що фалеристика для української історичної науки є молодого науковою дисцип-

ліною, розвиток якої характеризується швидким збільшенням кількості нових дослідницьких проєктів, конференцій та публікацій, але яка ще має вирішити проблему визначення

і пояснення предмета та меж своєї власної області знань (Бондаренко, Г. 1997, с. 143). З цієї причини, наприклад, Марія Дмитрієнко і Ярослава Іщенко дають широке визначення фалеристики, яке не обмежується лише дослідженням фалеронімів, але також включає історію вшанування цивілізаціями найбільш гідних представників суспільства (Спеціальні історичні дисципліни. 2008, с. 486). Утвердженню фалеристики у якості наукового інтересу українських дослідників сприяла публікація тритомного академічного видання присвяченого історії нагород України (Нагороди України: історія, факти, документи. 1996). Таким чином, завдячуючи системним старанням науковців усталився погляд на нагороди як на важливий атрибут держави, одну із найголовніших складників її незалежності й суверенітету (Українська фалеристика: З історії нагородної спадщини. 2004, с. 23), опрацьовано методологічні засади дослідження проблем військової символіки, визначено її місце у структурі військово-історичної науки (Карпов, В. В. 2014; 2019).

Це дає можливість аналізувати та синтезувати нові знання про фалеристику, одну із найважливіших складових військової символіки, що є вагомим для інтеграції суміжних фалеристиці спеціальних історичних досліджень. Фокуси останніх досліджень в історичній науці вже вказують на значну увагу дослідників до

проблеми символічного означення українського війська та вагомість української фалеристики в системі суспільних відносин та наукового дискурсу. Дослідження еволюції традиційних ідейних підходів української фалеристики в новітніх умовах розвитку історичного процесу, обумовленого збройною боротьбою, представляє значний науковий інтерес і є предметом наукового студіювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз процесу створення державних відзнак для військовиків, відомчих заохочувальних відзнак України доводить, що в Україні створено систему державних та відомчих нагород, яка базується на досягненнях української школи фалеристики. Українська фалеристична традиція була закладена у часи Визвольних змагань 1917–1921 рр., а отримала розвиток в еміграції. Цей період розвитку у першу чергу відображений в працях емігрантських дослідників О. Городиського (Городиський, О. 1966), М. Битинського (Битинський, М. 1932) та їх послідовників в Україні — К. Гломозди (Гломозда, К. 1996), О. Круковського і С. Пахолко (Круковський, О. 2011), В. Вороніна (Воронін, В. 2013), В. Карпова (Карпов, В. В. 2009; 2015).

На розвиток системи українських військових відзнак впливали тогочасні військово-політичні події й обставини — революції в Росій-

ській і Австро-Угорській імперіях, зміни влади на території України (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія), існування Західноукраїнської Народної Республіки з власними збройними силами, а надто військове протистояння. Слід наголосити, що ці традиції мали значний вплив на становлення системи державних нагород, однак на становлення систем відомчих заохочувальних відзнак військових формувань України визначальний вплив мали традиції радянської школи фалеристики (Карпов, В. В. 2015, с. 351).

Дослідниками встановлено, що становлення української військової символіки відбувалося у річищі розбудови державних інститутів та військових формувань. В своїй основі базується вона на принципах розвитку державної символіки та відображає передусім належність війська своїй державі, а також символізує відданість тим завданням, які покладаються державою на армію (Карпов, В. В. 2006; 2007).

Загалом, за роки незалежності Україна створила цілісну систему військових нагород. Досвід утворення військових нагород ґрунтується на історичних вітчизняних традиціях і являє собою органічний взаємозв'язок цих традицій і сучасності, що відображає національний характер символів української фалеристичної традиції у частині побутування державних військових нагород та відзнак державних військових фор-

мувань України (Карпов, В. В. 2018, с. 8).

Метою статті є окреслення процесу подальшого розвитку української військової символіки в умовах збройної боротьби Російської Федерації проти України. З цією метою у статті зосереджено увагу на еволюції нагородної системи та пошуку нової моделі відзначення воїнів за звитягу, базованої на історичному підході до пізнання суспільних процесів.

Виклад основного матеріалу. З часу початку агресії Російської Федерації та анексії територій України питання розвитку військових нагород набуло значення національного самовизначення. Розкриття історичного процесу еволюції військової символіки характеризує особливості розвитку духовної сфери українського суспільства як знакової системи, що, власне, постає предметом запропонованого дослідження.

Після зупинки процесу розвитку нагородної системи у період президентства Віктора Януковича еволюція української фалеристичної традиції продовжилася у загальному контексті переосмислення символіки українського війська з 2014 року. За основу опрацювання нової нагородної системи було взято вимоги відповідності подвигу, поступку або сумлінного виконання обов'язків військової служби протягом тривалого часу, своєчасності вручення, дотримання вимог геральди-

ки, фалеристики та емблематики, технологічність, художня цінність, виключення дублювання системи державних нагород України, та відповідність чинному законодавству України.

У 2019 році було прийнято рішення про те, що відзнака може бути виконана лише у формі стилізованого «козацького хреста» чи кола. Допускалося використання іншої геометричної правильної фігури, як виключення. Встановлено, що лінійні розміри хреста не можуть бути більше 45 мм, а медалі більше 35 мм. У верхній частині відзнаки розміщується кільце для поєднання її з стрічкою. Стрічка відомчої відзнаки виконується у вигляді п'ятикутника розмірами 35 мм шириною і 45–55 мм висотою (відносно вертикальної центральної вісі) з муарового шовку. У нижньому куті стрічки розміщується кільце для кріплення відзнаки. Кольорова гама стрічки для кожної відзнаки визначається окремо, але при цьому вона не повинна співпадати з кольоровою гаммою інших відзнак.

У цей час запропоновано включити до нової системи відзнак такі нагороди як хрест «Військова Слава», «Сталевий хрест», «Хрест хоробрих», «Лицарський хрест», «Хрест Лицарів Неба», «Хрест Лицарів Моря», медаль «За жертву крові в боях за волю України», медаль «За милосердя та порятунок», медаль «За участь у миротворчих опера-

ціях», медаль «За допомогу війську», медаль «За бездоганну службу» чотирьох номінацій — ветеран (25 років служби), 20, 15 і 10 років служби.

Встановлювалося старшинство відзнак. Найвагомішою нагородою стала відзнака «Військова слава». За тим старшинство визначене у такому порядку — «Сталевий хрест», «Хрест хоробрих», «За жертву крові в боях за волю України», «Лицарський хрест», «Хрест лицарів неба», «Хрест лицарів моря», «За милосердя та порятунок», «За допомогу війську», «За участь у миротворчих операціях», «За бездоганну службу».

Пропонувалося, що відзнака Міністерства оборони України — хрест «Військова Слава» має форму рівностороннього хреста з розширеними променями і виготовляється з латуні. Хрест має випуклий бортик позолоченого кольору. Промені на аверсі хреста опуклі, вкриті емаллю білого кольору та декоровані візерунком типу «технологічна сітка». Хрест розміщений на стилізованому круглому лавровому вінку зеленого кольору. В центрі хреста на картуші жовтого кольору покладено восьмигранний медальйон синього кольору, в якому

зображено козака з мушкетом з гербу Війська Запорізького Низового. Стилізований тризуб розташований зверху посередині картуша.

За допомогою вушка з кільцем хрест з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими кутами. Стрічка хреста шовкова муарова з поздовжніми смужками зеленого кольору 3 мм, білого кольору 10 мм, синього кольору 3 мм, жовтого кольору 3 мм, синього кольору 3 мм, білого кольору 10 мм, зеленого 3 мм.

Відзнака Міністерства оборони України «Сталевий хрест» трьох ступенів має вигляд хреста з променями у вигляді ударних частин пірнача і виготовляється із латуні з покриттям гальванічним сріблом. Розмір хреста — 40 мм. В центрі хреста розташований медальйон, який має вигляд кола, огорнутого вінками з дубового листа жовтого кольору, у центрі якого на ребристом червоному фоні зображено центральну фігуру герба Великого князя

Костянтина Острозького «Острога». Стрічка хреста шовкова муарова з поздовжніми смужками сизого кольору шириною 13 мм, червоного кольору шириною 9 мм, сизого кольору шириною 13 мм. На стрічці розміщується металеве зображення ромбічного знаку «зоря» шириною 7 мм, які символізують повторне або третє нагородження.

В основі відзнаки «Хрест хоробрих» лежить стилізоване зображення козацьких хрестів XV–XVI століть. Усі промені хреста рельєфні. В центрі хреста розташований медальйон в формі ромба, в центрі якого розміщено Тризуб. Розмір хреста: висота — 45 мм, ширина — 35 мм. Усі промені хреста рельєфні.

За допомогою вушка та двох кільць хрест з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце більшого діаметру і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. Стрічка хреста шовкова муарова з поздовжніми смужками червоного кольору шириною 6 мм, чорного кольору шириною 6 мм, червоного кольору шириною 11 мм, чорного кольору шириною 6 мм, червоного кольору шириною 6 мм. На стрічці розміщується зображення гілки дубового листа з жолудями із латуні. Розмір хреста: висота — 45 мм, ширина — 35 мм.

Двоступенева відзнака Міністерства оборони України «Лицарський хрест» має зображення фігурного хреста. Хрест I ступеню виготовляється із латуні з гальванічним покриттям позолотою.

Центральна частина променів фігурного хреста вкрита емаллю червоного кольору та декорована візерунком типу «шагрень», навколо якого — пружка жовтого металу з кантом оливкового кольору. Кінцівки променів — фігурні. В центрі хреста розташований рельєфний «Військовий тризуб» в обрамленні золотого лаврового вінка. Хрест II ступеня має такі самі елементи, як хрест I ступеня, але виготовляється із латуні з гальванічним покриттям з срібла без емалі.

Стрічка хреста I ступеня шовкова муарова з поздовжніми смужками зеленого кольору 12 мм, червоного кольору 4 мм, жовтого кольору 3 мм, червоного кольору 4 мм, зеленого кольору 12 мм. Стрічка хреста II ступеня шовкова муарова з поздовжніми смужками зеленого кольору 12 мм, червоного кольору 4 мм, зеленого кольору 3 мм, червоного кольору 4 мм, зеленого кольору 12 мм.

Двоступенева відзнака Міністерства оборони України «Хрест Лицарів Неба» в основі має зображення козацького рівнораменного хреста, на який покладено рельєфний «Крилатий військовий тризуб» (рельєфний Військовий тризуб, який покладено на розбіжні крила жовтого металу) Повітряних Сил України. Промені Хреста I ступеня вкриті емаллю блакитного кольору та декоровані візерунком типу «шагрень». Хрест II ступеня має такі самі елементи, як хрест I ступеня, але виготовляється із латуні з гальванічним покриттям. Хрест має випуклу позолочену пружку. Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Стрічка хреста I ступеня шовкова муарова з поздовжніми смужками блакитного кольору 10 мм, темного синього кольору 3 мм, блакитного кольору 3 мм, жовтого кольору 3 мм, блакитного кольору 3 мм, темного синього кольору 3 мм, блакитного кольору 10 мм.

Стрічка хреста II ступеня шовкова муарова з поздовжніми смужками синього кольору 10 мм, темного синього кольору 3 мм, синього кольору 3 мм, білого кольору 3 мм, синього кольору 3 мм, темного синього кольору 3 мм, синього кольору 10 мм.

Стрічка хреста II ступеня шовкова муарова з поздовжніми смужками синього кольору 10 мм, темного синього кольору 3 мм, синього кольору 3 мм, білого кольору 3 мм, синього кольору 3 мм, темного синього кольору 3 мм, синього кольору 10 мм.

Двоступенева відзнака Міністерства оборони України «Хрест Лицарів Моря» має зображення козацького рівнораменного хреста, на який покладено рельєфний «Морський військовий тризуб»

(рельєфний Військовий тризуб, який покладено на якір жовтого металу) Військово-морських Сил України. Хрест має випуклий бортик, а також кожен кути в формі шару. Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Промені Хреста I ступеня вкриті емаллю чорного кольору та декоровані візерунком типу «шагрень». Кант хреста пофарбований у жовтий колір. Хрест II ступеня має такі самі елементи, як хрест I ступеня, але виготовляється із латуні з гальванічним покриттям.

Стрічка хреста I ступеня шовкова муарова з поздовжніми смужками білого кольору 7 мм, блакитного кольору 2 мм, білого кольору 2 мм, блакитного кольору 4 мм, жовтого кольору 3 мм, блакитного кольору 4 мм, білого кольору 2 мм, блакитного кольору 2 мм, білого кольору 7 мм.

Стрічка хреста II ступеня шовкова муарова з поздовжніми смужками білого кольору 10 мм, блакитного ко-

льору 2 мм, білого кольору 2 мм, блакитного кольору 7 мм, білого кольору 2 мм, блакитного кольору 2 мм, білого кольору 10 мм. Ширина стрічки — 35 мм.

На аверсі відзнаки Міністерства оборони України медаль «За жертву крові в боях за волю України» (За поранення) зображено композицію у вигляді стилізованого тернового вінця на якому схрещені два меча, які покриває тризуб.

На реверсі напис у три рядки: «ЗА ЖЕРТВУ КРОВІ В БОЯХ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ». Медаль по краю має випуклий бортик.

Стрічка медалі шовкова муарова з поздовжніми смужками чорного кольору шириною 12 мм, бузкового кольору 11 мм, чорного кольору 12 мм. Ширина стрічки — 35 мм.

На стрічку накладається стилізована лаврова гілка, що залежно від важкості поранення, може бути із латуні з покриттям гальванічним сріблом (за легке поранення) та із латуні з покриттям гальванічним золотом (за важке поранення). Розмір стилізованої гілки — 25x5 мм.

Медаль «За милосердя та порятунок» зображено у вигляді правильного срібного шестикутника, вписаного у коло 45 мм. На аверсі медалі зображено символ медицини — посох Асклепія на тлі шестипроменевої «Зірки життя»,

яку утворюють санітарні ноші для перенесення поранених. На реверсі медалі напис у два рядка: «ЗА МИЛОСЕРДЯ ТА ПОРЯТУНОК». По краю медалі півколом напис: «Міністерство оборони України». Медаль має випуклий бортик з обох боків.

Стрічка медалі шовкова муарова з позовжніми смужками (від ліворуч до праворуч): червоного кольору шириною 4 мм, білого кольору шириною 4 мм, червоного кольору шириною 7 мм, білого кольору шириною 5 мм, червоного кольору шириною 7 мм, білого кольору шириною 4 мм, червоного кольору шириною 4 мм. Ширина стрічки — 35 мм.

Медаль «За участь у миротворчих операціях» має вигляд срібного кола діаметром 35 мм, на аверсі якого зображено на лавровому вінку п'ять латних рукавиць, що тримають стилізований глобус. Нижче напис на стрічці в один рядок латиною «VIRIBUS UNITIS», що означає «СПІЛЬНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ». Стрічку покладено на стилізований лавровий вінок. Медаль має випуклий бортик з обох боків.

На стрічку горизонтально накладаються планки з латуні з покриттям гальванічним сріблом і написом чорного кольору країни (місця) проведення миротворчої операції.

Стрічка медалі шовкова муарова з позовжніми смужками жовтого кольору шириною 2 мм, синього кольору шириною 9 мм, білого кольору шириною 3 мм, блакитного кольору шириною 7 мм, білого кольору шириною 3 мм, синього кольору шириною 9 мм, жовтого кольору шириною 2 мм. Ширина стрічки — 35 мм.

Медаль «За допомогу війську» має вигляд кола діаметром 35 мм, на аверсі якого зображено образ Покрови Святої Богородиці, дві перехрещені шаблі вістрями вгору та стилізований вінок з листям і кетягами калини. На реверсі медалі напис у три рядка: «ЗА ДОПОМОГУ ВІЙСЬКУ».

Стрічка медалі шовкова муарова з позовжніми смужками білого кольору шириною 12 мм, жовтого кольору шириною 11 мм, білого кольору шириною 12 мм. Ширина стрічки — 35 мм.

Медаль «За бездоганну службу» має чотири ступені (25 років — Ве-

теран ЗС України, 20, 15 та 10 років служби). На аверсі медалі зображено обладунків і зброя, котра символізує різні підрозділи, роди, сили. На реверсі медалі напис у три рядки: «За бездоганну службу».

Медаль «За бездоганну службу» (25 років — Ветеран ЗС України) виготовляється із латуні з гальванічним покриттям позолотою і має форму ромбічного знаку «зоря». Інші ступені медалі виготовляються з латуні з гальванічним покриттям сріблом.

Стрічки медалей «За бездоганну службу»:

10 років — шовкова муарова з поздовжніми смужками (від ліворуч до праворуч): бузкового кольору шириною 11 мм, сірого кольору — 3 мм, бузкового кольору — 7 мм, сірого кольору — 3 мм, бузкового кольору — 11 мм;

15 років — шовкова муарова з поздовжніми смужками (від ліворуч до праворуч): бузкового кольору — 11 мм, сірого кольору — 3 мм, бузкового кольору — 2 мм, сірого кольору — 3 мм, бузкового кольору — 2 мм, сірого кольору — 3 мм, бузкового кольору — 11 мм;

20 років — шовкова муарова з поздовжніми смужками (від ліворуч до праворуч): бузкового кольору шириною 9 мм, сірого кольору — 6 мм, бузкового кольору — 5 мм, сірого кольору — 6 мм, бузкового кольору — 9 мм;

25 років — Ветеран ЗС України — шовкова муарова з поздовжніми смужками (від ліворуч до праворуч): бузкового кольору — 8 мм, жовтого кольору — 6 мм, бузкового кольору — 2 мм, жовтого кольору — 3 мм, бузкового кольору — 2 мм, жовтого кольору — 6 мм, бузкового кольору — 8 мм.

Поштовхом до створення нової моделі нагородної системи українського війська послужило впровадження у повсякденну діяльність форми одягу нового зразка. Ініціатор розробки і запровадження нової форми одягу Віталій Гайдукевич у символічному означенні форми одягу орієнтувався на досягнення попередніх форм української державності і, зокрема, війська Козацької держави, Армії Української держави Гетьмана Павла Скоропадського, Армії Української Народної Республіки, Галицької армії та Української повстанської армії.

Тенденція врахування історичних українських військових традицій символічного означення війська спостерігається і у розробці проекту нової нагородної системи Міністерства оборони України. Відзнака Міністерства оборони України медаль «За жертву крові в боях за волю Укра-

їни» (За поранення) фактично повторює відзнаку Української Національної Ради встановлену у 1980 році в Екзилі (за кордоном). Медаль надавалася воякам усіх військових формацій, пораним в боях за незалежність України.

І хоча розробники стверджують, що в основі відзнаки Міністерства оборони України «Хрест хоробрих» трьох ступенів лежить стилізоване зображення козацьких хрестів XV–XVI століть, все ж вона є відтворенням Хреста Заслуги — нагороди Української повстанської армії періоду Другої світової війни та повоєнного періоду. Двоступенева відзнака Міністерства оборони України «Лицарський хрест» має зображення фігурного хреста у стилі українського барокко XVII–XVIII століття, яке ще називають Мазепинським барокко. По суті, на хресті відзнаки «Військова Слава» розміщено герб Гетьмана Павла Скоропадського 1918 року. Використання образу Покрови Святої Богородиці при розробці символіки медалі «За допомогу війську» свідчить про використання релігійного мотиву і не притаманно фалеристичним традиціям України та пропонується уперше. Двоступенева відзнака «Лицарський хрест» створена за мотивом Хреста Українського козацтва без мечів, встановленого у 1947 році Президентом Української Народної Республіки в Екзилі Андрієм Левицьким та військовим міністром генералом Ми-

хайлом Омеляновичем-Павленко (Семотюк, Я. 2004).

Запроваджена у 2022 році нова система нагород Міністерства оборони України увібрала у себе деякі уже напрацьовані відзнаки із проекту військової символіки 2019 року і була значно доповнена. Це стосується і нагородної системи Головнокомандувача Збройних сил України. Зокрема, перша ступінь Лицарського хреста із доповненням шабель у новітній нагородній системі отримала нову назву як Хрест Сухопутних військ. Сама назва «Лицарський хрест» залишилася та перейшла до іншої нагороди, яку розробили додатково. Перша ступінь Хреста Лицарів Неба взята за основу нової відзнаки — Хреста Повітряних сил. Також перша ступінь Хреста лицарів Моря стала основою Хреста Військово-морських сил. Медаль «За участь у миротворчих операціях» справедливо стала називатися «Воїн-миротворець», медаль «За бездоганну службу» перейшла до нової нагородної системи майже без змін — замінено колір стрічки ветеранської нагороди на такий, як в усіх інших ступенях нагороди.

Новоутворена нагородна система Міністерства оборони України умовно поділяється на нагороди загального призначення та нагороди спеціального призначення.

До нагород загального призначення увійшли такі відзнаки:

- «Хрест особливих заслуг»;
- «За зразкову службу»;

«Залізний хрест»;
«Лицарський хрест»;
«Воєнний хрест» трьох ступенів;
«Хрест доблесті» трьох ступенів;
«За поранення»;
«Хрест пошани»;
«Золотий Тризуб»;
«За зміцнення обороноздатності»;
«Зірка військового братерства»;
«Захиснику України»;
«За сприяння обороні» трьох ступенів.

До нагород спеціального призначення увійшли нагороди видів та родів українського війська:

«Хрест Сухопутних військ» трьох ступенів;
«Хрест Повітряних Сил» трьох ступенів;
«Хрест Військово-Морських Сил» трьох ступенів;
«Хрест Сил спеціальних операцій» трьох ступенів;
«Хрест Сил територіальної оборони» трьох ступенів;
«Хрест Сил підтримки» трьох ступенів;
«Хрест Медичних сил» трьох ступенів;
«Хрест Десантно-штурмових військ» трьох ступенів;
«Хрест Військ зв'язку та кібербезпеки» трьох ступенів;
«Хрест ракетних військ і артилерії» трьох ступенів;
«Хрест Державної спеціальної служби транспорту» трьох ступенів;
«Воїн-миротворець»;
«Ветеран служби»;

«20 років сумлінної служби»;
«15 років сумлінної служби»;
«10 років сумлінної служби».

До новоутвореної системи нагород Головнокомандувача Збройних Сил України увійшли такі відзнаки:

«Хрест Заслуги»;
«Хрест хоробрих»;
«Золотий хрест»;
«Срібний хрест»;
«Сталевий хрест»;
«Хрест Військова честь»;
«Комбатантський хрест»;
«За незламність»;
«За збереження життя»;
«За сприяння війську».

Із нагородної системи Міністерства оборони України, що діяла до 2022 року, залишилася тільки відзнака «За зразкову службу», усі інші стали історією, хоча офіційно не відмінені, що підкреслює повагу з боку керівництва військового відомства до вручених раніше нагород.

Особливо слід підкреслити посилення тенденції врахування історичного досвіду розвитку української фалеристики. До нової нагородної системи була включена перша офіційна українська військова нагорода, запроваджена в Армії Української Народної Республіки — «Залізний Хрест». До числа історичних нагород, включених до нової військової нагородної системи Міністерства оборони України, відноситься і Хрест Симона Петлюри із новою назвою «Хрест доблесті». Хрест Українського козацтва 1947 року

став основою медалі «За зміцнення обороноздатності». «Золотий хрест за особливі заслуги», встановлений 1988 року Головною управою Братства колишніх вояків 1-ї Української дивізії Української Національної армії в Торонто, взято за основу відзнаки «За сприяння обороні». Медаль «За жертву крові в боях за волю України» стала називатися більш лаконічно — «За поранення», як і було встановлено Президією Української національної ради в 1980 році.

У центрі відзнак «Хрест особливих заслуг», «Лицарський хрест», «Воєнний хрест», «Хрест доблесті», «Хрест пошани» розташований рельєфний Воєнний Тризуб у круглому профільованому медальйоні синьої емалі, що є відтворенням історичної кокарди часів Української національної революції 1917–1921 рр. (Бузало, В. 1993).

Що стосується нагородної системи Головнокомандувача Збройних сил України, то слід зазначити, що із проекту військової символіки 2019 року до неї увійшли такі відзнаки як «Військова слава», що отримала назву «Військова честь», «Сталевий Хрест», «Хрест Хоробрих», «Лицарський Хрест» із деякими змінами, який став прообразом нової нагороди — «Хреста Заслуги», відзнака «За милосердя та порятунок» стала називатися «За збереження життя», а відзнака «За допомогу війську» отримала нову назву — «За сприяння війську».

Як і у встановленій нагородній системі Міністерства оборони України, так і у нагородній системі Головнокомандувача Збройних Сил України відбулося запозичення історичних нагород. Зокрема, мова йде про «Хрест хоробрих», «Золотий Хрест», «Срібний Хрест» та «Комбатантський Хрест». «Хрест хоробрих», «Золотий Хрест» і «Срібний Хрест» за формою і символікою є відзнаками Української Повстанської Армії. Вони встановлені наказом Головного Командування УПА 22 січня 1944 року (Веденєєв, Д. В. 2004). Це «Хрест заслуги УПА» (золотий, срібний і бронзовий), якому відповідає сучасна відзнака «Хрест хоробрих». Також, це «Золотий хрест бойової заслуги УПА» двох ступенів, якому відповідає сучасна відзнака «Золотий хрест». І це — «Срібний хрест бойової заслуги УПА» двох ступенів, якому відповідає сучасна відзнака «Срібний хрест». Порівняння історичної і сучасної назви нагород засвідчує незавершеність процесу їх ідейного обґрунтування і потребує уточнення. «Український комбатантський хрест» є відзнакою ветеранських організацій вояків-українців Європи, Великої Британії, Канади і США. Встановлена відзнака у 1940 році в Кракові. Їй відповідає сучасна відзнака «Комбатантський хрест».

Висновки. Включення історичних нагород до сучасної нагородної системи засвідчує прагнення до історичної послідовності та підкреслює

правонаступність української фалеристичної традиції, її безперервність у хронотопі військової культури. Відродження українських нагород різних історичних періодів української державності у новітній нагородній системі, розвиток традиційних ідейних основ військової символіки свідчить про намагання здійснити остаточний відхід від радянського минулого та повернення до першоджерел української фалеристики. Захоплення історичним минулим не дало змоги ясно висловити новітні ідейно-теоретичні та образотворчі підходи до формування відзнак, пов'язаних із бойовою діяльністю військ, конкретним видом військової звитяги, що відкриває можливість подальшого розвитку української фалеристики на запропонованій основі.

Еволюція нагородної системи відбувалася під впливом війни Ро-

сійської федерації проти України. Військове командування здійснювало пошук основ зміцнення морального духу воїнів, утвердження воїна в його ідейних концептах державності української нації та українського за духом війська. Увага командування була повернута до історичних підвалин військової символіки уцілому та фалеристики, зокрема. Таким чином, констатуємо той непересічний факт, що історична символіка військових нагород стає основою для символіки військових нагород Збройних сил України і відбувається повний розрив із традиціями радянської військової нагородної системи та її символікою, що знаменуює завершення першого етапу становлення та розвитку української фалеристичної традиції новітнього часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Битинський, М. (1932). Військові відзнаки Української національної армії. *Гуртуймося*. Ч. 9, с. 10–12.

Бондаренко, Г. (1997). *Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни*. Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. ун-ту, 222 с.

Бузало, В. (1993). Кокарда армії УНР зразка січня 1918 р. *Знак: вісник Українського геральдичного товариства*. Ч. 4, с. 7.

Веденєєв, Д. В. (2004). До історії нагородної системи Української Повстанської Армії. *Однострій: військово-історичний журнал*. № 8, с. 13–16.

Воронін, В. (2013). *Люди, держава, нагороди. Нагородна система України ХХ–ХХІ століть: виникнення та розвиток в умовах політичних і соціально-економічних трансформацій держави і суспільства: монографія*. Харків. Фоліо, 320 с.

Гломозда, К. (1996). Відзнаки українського війська доби Визвольних змагань. *Історія українського війська (1917–1995)*. (Упор. Я. Дашкевич). Львів: Світ, с. 257–268.

Городиський, О. (1966). Про медалі й військові відзначення. *Вісті: український військово-вій журналу*. Ч. 121, с. 19–22.

Карпов, В. (2006). *Українська військова символіка*. 2-ге видання, доповнене й перероблене. Київ: Либідь. 264 с.

Карпов, В. (2007). *Військова символіка держави*. Київ. Либідь, 296 с.

Карпов, В. (2009). Військові нагороди доби Директорії УНР. *Воєнна історія*. № 1 (43), с. 121–130.

Карпов, В. (2014). Методологічні засади дослідження проблеми військової символіки України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва: науковий журнал*. Київ: Міленіум. № 4, с. 169–174.

Карпов, В. (2015а). Фалеристичні традиції Української Народної Республіки. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва: науковий журнал*. Київ: Міленіум. № 1, с. 178–182.

Карпов, В. (2015b). Історичні витоки української військової символіки та її розвиток в незалежній Україні: дис.. ... док. іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький. 464 с.

Карпов, В. (2018). *Військові нагороди України*. Київ: Балтія-Друк, 80 с.

Карпов, В. (2019). Військова символіка у структурі військово-історичної науки. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство: Матеріали міжнародного симпозіуму присвяченому 50-річчю Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва (НАКККІМ) 6 червня 2019 р., Київ*. Київ: НАКККІМ, с. 374–376.

Круковський, О. (2011). *Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею)*. Львів: Априорі, 120 с.

Нагороди України: історія, факти, документи (у 3 т.). (1996). Київ. Українознавство; фірма “ARC-Ukraine”. Т. 1, 288 с.; Т. 2, 344 с.; Т. 3, 424 с.

Семотюк, Я. (2004). *Українські військові нагороди*. 2-ге видання, доповнене. Торонто, 64 с.

Спеціальні історичні дисципліни. Довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. (2008). Київ: Либідь, 520 с.

Українська фалеристика: 3 історії нагородної спадщини (у 2 книгах). (2004). Київ: Либідь. Кн. 1, 480 с.

REFERENCES

Bytynskyi, M. (1932). Viiskovi vidznaky Ukrainskoi natsionalnoi armii [Military awards of the Ukrainian National Army]. *Hurtuimosia*. Ch. 9, s. 10–12. [in Ukrainian].

Bondarenko, H. (1997). *Spetsialni (dopomizhni) istorychni dystsypliny* [Special (auxiliary) historical disciplines]. Lutsk: Red.-vyd. vidd. Volyn. un-tu, 222 s. [in Ukrainian].

Buzalo, V. (1993). Kokarda armii UNR zrazka sichnia 1918 r. *Znak: visnyk Ukrainskoho heraldychnoho tovarystva*. Ch. 4, s. 7. [in Ukrainian].

Viedenieiev, D. V. (2004). Do istorii nahorodnoi systemy Ukrainskoi Povstanskoii Armii. *Odnostrii: viiskovo-istorychnyi zhurnal*. №. 8, s. 13–16. [in Ukrainian].

Voronin, V. (2013). *Liudy, derzhava, nahorody. Nahorodna systema Ukrainy XX–XXI stolit: vynyknennia ta rozvytok v umovakh politychnykh i sotsialno-ekonomichnykh transformatsii derzhavy i suspilstva: monohrafiia* [People, the state, awards. The award system of Ukraine in the 20th – 21st centuries: emergence and development in the conditions of political and socio-economic transformations of the state and society: monograph]. Kharkiv: Folio, 320 s. [in Ukrainian].

Hlomozda, K. (1996). Vidznaky ukraïnskoho viiska doby Vyzvolnykh zmanhan [Decorations of the Ukrainian army of the era of the liberation struggles]. *Istoriia ukraïnskoho viiska (1917–1995)*. (Upor. Ya. Dashkevych). Lviv: Svit, s. 257–268. [in Ukrainian].

Horodyskyi, O. (1966). Pro medali y viiskovi vidznachennia [About medals and military honors]. *Visti: ukraïnskyi viiskovyi zhurnal*. Ch. 121, s. 19–22. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2006). *Ukraïnska viiskova symbolika* [Ukrainian military symbols]. 2-he vyd., dop. y pererob. Kyiv: Lybid, 264 s. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2007). *Viiskova symbolika derzhavy* [Military symbols of the state]. Kyiv: Lybid, 296 s. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2009). Viiskovi nahorody doby Dyrektorii UNR [Military awards of the day of the UNR Directory]. *Voienna istoriia*. № 1 (43), s. 121–130. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2014). Metodolohichni zasady doslidzhennia problemy viiskovoi symboliky Ukrainy [Methodological principles of the study of the problem of military symbols of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstva: nauk. zhurnal*. Kyiv: Milenium. № 4, s. 169–174. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2015a). Falerystychni tradytsii Ukraïnskoï Narodnoï Respubliky [Faleristic traditions of the Ukrainian People's Republic]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstva: nauk. zhurnal*. Kyiv: Milenium. № 1, s. 178–182. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2015b). Istorychni vytoky ukraïnskoï viiskovoi symboliky ta yii rozvytok v nezalezhnii Ukraïni: dys. ... dok. ist.. nauk: 07.00.01 [Historical origins of Ukrainian military symbols and its development in independent Ukraine]. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 464 s. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2018). *Viiskovi nahorody Ukrainy* [Military awards of Ukraine]. Kyiv: Baltiia-Druk, 80 s. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2019). Viiskova symbolika u strukturii viiskovo-istorychnoi nauky [Military symbolism in the structure of military-historical science]. *Kulturni ta mystetski studii XX stolittia: naukovopraktychne partnerstvo: Materialy mizhn. symp. prysv. 50-rich. NAKKKIM 6 chervnia 2019 r., Kyiv*. Kyiv: NAKKKIM, s. 374–376. [in Ukrainian].

Krukovskyi, O. (2011). *Ukraïnska falerystyka (iz fondiv Lvivskoho istorychnoho muzeiu)* [Ukrainian phalerestics (from the funds of the Lviv Historical Museum)]. Lviv: Apriori, 120 s. [in Ukrainian].

Nahorody Ukrainy: istoriia, fakty, dokumenty (u 3 t.). [Awards of Ukraine: history, facts, documents: in 3 volumes]. (1996). Kyiv. Ukrainoznavstvo; firma "ARC-Ukraine". T. 1, 288 s.; T. 2, 344 s.; T. 3, 424 s. [in Ukrainian].

Semotiuk, Ya. (2004). *Ukrainski viiskovi nahorody* [Ukrainian military awards]. 2-he vyd., dop. Toronto, 64 s. [in Ukrainian].

Spetsialni istorychni dystsypliny. [Special historical disciplines: a guide]. *Dovidnyk: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* (2008). Kyiv: Lybid, 520 s. [in Ukrainian].

Ukrainska falerystyka: Z istorii nahorodnoi spadshchyny (u 2 kn.). [Ukrainian phalerology: From the history of the award heritage (in 2 books)]. (2004). Kyiv: Lybid. Kn. 1, 480 s. [in Ukrainian].

Viktor Karpov

Doctor of Historical Sciences,

Dean of the Faculty

of Architecture Structures and Airfields,

National Aviation University

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3446-9187>

THE EVOLUTION OF UKRAINIAN PHALERISTICS IN THE CONDITIONS OF THE WAR OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

The article outlines the process of further development of Ukrainian military symbols in the conditions of the armed struggle of the Russian Federation against Ukraine. The heuristics of the reward system and the creation of a new model of awarding soldiers for valor, based on a historical approach to understanding social processes, were analyzed. It is shown that the focus of recent research in historical science already indicates a significant attention of researchers to the problem of the symbolic meaning of the Ukrainian army. The development of the traditional ideological foundations of military symbolism indicates a decisive return to the original sources of Ukrainian phalerology. Military awards of various historical formations of Ukrainian statehood became the basis of the newest award system. Fascination with the historical past opens the way to new ideological-theoretical and pictorial approaches to the formation of insignia related to the combat activity of troops, a specific type of military feat.

Keywords: *Ukrainian phalerology, Armed Forces of Ukraine, Ministry of Defence of Ukraine, Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, award system, departmental awards, military awards, military history.*